

A közoktatás ellentmondásai

Erdey-Grúz Tibor*

A tudomány és a technika rohamos fejlődése, valamint az emberi képességek és lehetőségek azon kibontakoztatása, amit a szocialista társadalom igényel és lehetővé is tesz, mind jobban sürgeti a különböző szintű kiképzés tartalmának, szemléletének, módszereinek, valamint szervezetének jól átgondolt korszerűsítését.

Aligha szorul napjainkban már bizonyításra, hogy a közoktatás, a lakosság minél szélesebb köreinek kiképzése művelt szakemberekké, korunk társadalmában összehasonlíthatatlanul fontosabb helyet foglal el, mint bármikor ezelőtt. A kiképzés jelentősége társadalmunkban nem kisebb, mint az anyagi javak termeléséé, a technikáé és a tudományé. Némileg sematizálva azt mondhatjuk, hogy a termeléstől új anyagi javakat vár a társadalom, a tudománytól új ismereteket, a kiképzéstől pedig az ismeretek átadása révén művelt embereket, jólképzett új munkaerőt. E három, egymással kölcsönhatásban levő tényező bizonyos értelemben egységet képez, s a társadalom tartós előrehaladása érdekében az az előnyös, ha ezek összehangolt ütemben fejlődnek. Mélyreható vizsgálat nélkül is megállapítható azonban, hogy eddig ez távolról sem valósult meg. A tudomány és a technika az utóbbi századforduló óta szédületes ütemben fejlődött, a kiképzés fejlődése viszont e vonatkozásban világszerte lassú volt.

A szocialista országokban ugyan a kulturális forradalom minőségileg megváltoztatta a közoktatást és általa a közműveltséget ideológiai szemlélet és elterjedtség tekintetében, nem sikerült azonban a célok és módszerek korszerűsítésével a közösség és az egyén érdekében kielégítően növelni a hatékonyságát. Az utóbbi századforduló óta a munka termelékenysége az iparban jóval több mint tízszeresére nőtt, s a tudomány több új vívmányt mutathat fel, mint az emberiség egész addigi történetében, a kiképzés hatékonyságának a növekedése viszont aligha becsülhető a kétszeresnél többre. A közvetített ismeretek mennyisége ugyan megnőtt, de átadásának módja és nevelő hatása, az ismeretek mozgósítása, a szemlélet és a készségek kialakítása — minden igekezet ellenére — nem sokat változott. Aligha jár messze a valóságtól az az elterjedt vélemény, miszerint a kiképzési rendszer szerkezete és módszerei (sőt sok vonatkozásban szelleme is) inkább a múlt század második fele tudományáának felel meg, mint napjainkéának, sőt régebbre visszanyúló archaikus vonások is találhatók benne.

* A Tankönyvmetodikai Tanácskozáson, 1975. december 4-én elhangzott zárszó nyornán.

A kiképzés társadalmi fontossága és fejlődési elmaradása időszerűvé teszi a jövő előrelátható igényeit is figyelembe vevő új koncepciók kidolgozását a közoktatás mélyenszántó korszerűsítésére.

Ennek érdekében folynak nálunk is azok a munkálatok, amelyek a pártnak az állami oktatásra vonatkozó határozata kezdeményezésére indultak meg, s amelyekbe az Akadémia elnökségének Közoktatási Bizottsága is bekapcsolódik.

Nyilvánvaló, hogy évszázados elmaradás behozása és a jövő előrelátható igényeinek a kielégítése nagyon széleskörű és körültekintő, hosszú időt és nagy kollektívák közreműködését igénylő tevékenység, amely sokoldalú kísérleteket sem nélkülözhet. Nem lenne helyes azonban a korszerűsítés megkezdésével addig várni, amíg a teljes koncepció optimálisan kialakul, hanem mielőbb hozzá kell fogni körültekintően kiválasztott részletek megvalósításához. E részletek persze illeszkedjenek be a távlati koncepciók adott időben kialakult kontúraiába, de ne legyenek merevek, hanem bizonyos mértékig kísérleti jellegűek, hogy jó és rossz tapasztalataik, eredményeik és kudarcaik visszahatassanak a távlati koncepciókra és befolyásolhassák ezeket.

A közoktatás korszerűsítésére irányuló tevékenység sokféle nehézségei között nem utolsó helyet foglalnak el az oktató-nevelő munka számos vonatkozásában mutatkozó ellentmondások, amelyek felett sokszor szemet hunyunk, vagy észre se vesszük őket. Pedig lényegesen hozzájárulhat a korszerűsítés hatékonyságához, ha szembe nézünk ezekkel az ellentmondásokkal, és a társadalmi előre haladás irányába mutató egységüket tudatosan igyekezünk kialakítani ill. befolyásolni, s nem bízunk ezt a spontaneitásra.

*

Messze vezetne az oktató-nevelő munkát érintő valamennyi ellentmondás szemügyre vétele, de teljesség igénye nélkül is érdemes néhányukról szólni.

A közoktatás nem kielégítő helyzete legélesebben abban az *ellentmondásban* mutatkozik meg, ami az *anyag* termelés, a *technika*, valamint a *tudomány rohamos fejlődésének* üteme és a minden szintű *kiképzés nagyon lassú előrehaladása* között kiéleződött. Kifejezhetjük ezt vázlatosan úgy is, hogy ellentmondásossá vált az oktatás ősi alapelve: *nem az iskolának, hanem az életnek* tanulunk, és — hozzá tehetjük — tanítunk. Nem tudjuk ui. milyen lesz az élet abban a fél-hárcmnegyed évszázadban, amelyben tanítványaink tevékenykedni fognak. Elődeink — századunk elejéig — joggal számíthattak arra, hogy tanítványaik életkörülményei, kevés kivétellel, nem fognak lényegesen eltérni azoktól, amelyek között iskolás korukban éltek. Manapság azonban ez a feltevés biztosan nem indokolt. Az iskolának tehát azt kell fő célul kitűznie, hogy képessé tegye tanítványait a fejlődés előmozdítására vagy legalább is követésére, és a társadalom aktív tényezőiként megtalálják helyüket lényegesen megváltozott körülmények között is.

Ennek az ellentmondásnak történelmi kialakulásában kétségkívül közre játszik az is, hogy a kiképzési rendszer természeténél fogva bizonyos értelemben *konzervatív*. Feladata lévén ui. rendszeresen átadni az új generációnak az addig felhalmozott és viszonylag megszilárdult legfontosabb ismereteket, hajlamos ezeket szinte véglegesen kialakultaknak tekinteni, és hagyományos módon való továbbadásukhoz ragaszkodni. Holott az ismeretek rendszere csak pillanatnyi állapotot tükröz, amely szakadatlanul — sőt napjainkban gyorsan és mélyrehatóan — változik. Ennek pedig maga után kell vonnia az

oktatási-nevelési célok valamint módszerek változtatásait is. Ez utóbbinak a lassúsága folytán éleződik mindinkább az *ellentmondás a kiképzés tartalmának valamint módszereinek a statikussága, és a tudomány valamint a technika dinamizmus* között. Bizonyos mértékig persze természetes az ilyen jellegű ellentmondás, és teljesen nem is küszöbölhető ki, mert az alkotásnak nyilván meg kell előznie a továbbadást. Ha azonban az ilyen ellentmondás túlmegy egy határon, akkor erősen fékezi a társadalom előrehaladását. S e határ átlépése már bekövetkezett.

A pedagógusok — érthető okokból — többnyire *ellenzik* a tanterv és tananyag *gyakori változtatását*. Inkább hajlamosak új ismereteket egyszerűen *hozzácsatolni* az addigiakhoz (ami túlterhelésre vezet), semmint gyökeresen felülvizsgálni a tantárgy egészének szellemét, tartalmát és módszereit. Pedig *a régit és az újat a kiképzésben is egységesen* és az egész viszonylatában kell vizsgálni, meg is őrizve a régiből az erre méltót, ki is küszöbölve, ill. meg is változtatva az erre érettet.

Növekvő ellentmondásokra vezet a közoktatásban az is, hogy a társadalmilag hasznos munkának szinte minden területén egyrészt egy szakmán belüli minél több részlettudás, minél nagyobb mérvű *specializálódás* szükséges, másrészt a különböző szakmák közötti minél szélesebb komplex együttműködés, *integráció* a követelmény. A kiképzésben ennek folytán ellentmondás alakul ki a *szakmai ismeretek* mind elmélyültebb oktatása és a mind szélesebb körű *általános műveltségre* törekvés között.

E körbe tartozik az az ellentmondás is, hogy *minél szűkebben specializáltan* korszerű a kiképzés, annál *hamarabb avul* el napjainkban, s annál kevésbé képes a dolgozó a társadalmi *követelmények változásaihoz* alkalmazkodni, képzettsége annál kevésbé konvertibilis.

A részletismereteket ennél fogva a kiképzésben a nélkülözhetetlen mértékre kell korlátozni, sok adat helyett átfogó ismeretekre és dinamikus szemléletre, a dolgok mozgásai és kölcsönhatásai alapjainak elsajátítására, az önálló gondolkodás kifejlesztésére kell törekedni. Nem mindent-tudók kiképzésére kell — irreálisan — törekedni, hanem olyanokéra, akik képesek ésszerű határok között bármit, ill. bármely szakmát elsajátítani, képesek tájékozódni a korszerű termelésben és egyéb társadalmi viszonyokban. Ennek folytán személyi kívánságaik és a társadalmi követelmények figyelembe vételével — a lehetőségek határai között — szabadon választhatnak szakmát, ill. mehetnek át egyik szakmából a másikba. Ezáltal lehet szaktudásuk a változó követelményeknek megfelelően *konvertibilis*. A szabadságjogok tényleges gyakorlásához is megfelelő műveltség kell.

A megfigyelőképesség, a látókör, az összefüggések felismerése és a megítélőképesség iskola által kifejlesztett fokától függ nagyrészt az, hogy az ember mennyiben találja meg a számára és a közösség szempontjából is legalkalmasabb helyét a társadalomban, mennyiben élhet továbbá reálisan és hatékonyan demokratikus jogaival, mennyiben befolyásolhatja — a szükségyszerűségek figyelembevételével — a közösségi viszonyokat közvetlen környezetében, és esetleg azon túl is.

Az életben adódó problémák megoldásának elősegítése érdekében fontos *a tapasztalatok értékesítésére* nevelés is. Az intelligenciának egyik fokmérője ui. az, hogy mennyiben használjuk fel új problémáink megoldásához a korábbi tapasztalatokat.

A speciális szaktudás és az általános műveltség iránti igények ellentmondása sem küszöbölhető ki teljesen, de olyan egységük megvalósítására kell törekedni, amelyben az általános műveltség egyaránt forrása és serkentője a specializálódásnak és a szakmai konvertibilitásnak.

*

Szorosabb értelemben *pedagógiai-didaktikai* vonatkozásban is számottevőek a jelenlegi közoktatás ellentmondásai. A tudomány és a technika mind bonyolultabbá lesz, tartalma *rohamosan növekszik*, szemlélete is sok vonatkozásban változik, rövid idő alatt gyökeresen is átalakul. Ezzel szemben az ember *szellemi befogadóképessége* félévszázad alatt — ami az élővilág fejlődéstörténete tekintetében csak egy pillanat — nem változott észrevehetően. E változatlan befogadóképességű emberi agy számára kell használható módon átadni a rohamosan növekedő, átalakuló és bonyolultabbá váló ismereteket, ill. az ezekre vonatkozó információkat. Rendkívüli mértékben éleződik ezáltal az ellentmondás a *gyökeresen megváltozott reális viszonyok* és az évszázadokkal ezelőtt kialakult *didaktikai módszerek* között, amelyek révén korszerű ismereteket igyekszünk átadni a tanulóknak. Ennek következtében *kicsi az oktató-nevelő munka „termelékenységé”*, vagyis hatékonysága.

Ezen ellentmondás elviselhető mértékűre csökkentése érdekében az eddigénél sokkal nagyobb erőfeszítések szükségesek annak a kidolgozása érdekében, hogy miként lehet a mind bonyolultabbá váló, szakadatlanul növekvő ismereteket és gyorsan változó szemléletet úgy átadni és kifejteni a tanulóknak, hogy *megérthető legyen* számukra. Miként lehet olyan ismereteket, gondolkodóképességet és műveltséget közvetíteni, amely lehetővé teszi, hogy a tanulók megismerjék a termelés tudományos alapjait, a társadalmi viszonyokat, a kulturális értékeket, továbbá a valóságot híven tükröző világnézetet elsajátítva tájékozódhassanak az életben, és alkotóan tevékenykedhessenek a társadalomban. (Az *alkotás* e széles értelemben nem azt jelenti, hogy világviszonylatban újat hozzanak létre, hanem csupán azt, hogy az emberek az életükben adódó esetekben hozzáértéssel mérlegeljék a körülményeket, és viszonylag önállóan döntsék el: mit cselekedjenek, ill. milyen legyen a magatartásuk.) Az emlékezetben tartás tanítása helyett tehát a gondolkodóképesség, a problémamegoldás fejlesztésére kell áthelyezni a súlypontot. Az ilyen korszerű, a jelen társadalom és ezen belül a tudomány dinamikus szerkezetével összhangban levő didaktika kidolgozása széleskörű és mélyen szántó tudományos kutatómunkát, valamint kiterjedt kísérletezést is igényel.

Az önálló gondolkodásra és megítélő-képességre nevelés egyik fontos tényezője annak az elsajátíttatása, hogy miként lehet az *információk szinte parttalanul növekvő* áradatából azokat az *értesüléseket kiválasztani*, amelyek az adott cél érdekében az adott körülmények között irányadók, ill. figyelembe veendők és reálisan feldolgozhatók, vagyis *szükségesek és elégségesek* a tevékenységet, ill. magatartást meghatározó döntésekhez.

És itt újra ellentmondásba ütközünk. A korunk tudományának logikájával valamint szerkezetével összhangban levő korszerű — és a tradicionálistól alighanem gyökeresen eltérő — *didaktika kidolgozása* ellentétben van a tudományban ma is élő *hagyományos értékrendszerrel*. A tudósok új ismeretek felfedezésén dolgoznak, a kutatók munkáját főleg új „szakmai” eredményeik alapján ér-

tékelik, ezért többnyire nem tulajdonítanak kellő jelentőséget az ismeretek átadási módja korszerűsítésének. Nem is fordítanak erre időt, és nem is igen szereznek erre vonatkozóan gyakorlati tapasztalatokat. Azok a pedagógusok viszont, akiknek nagyok a gyakorlati tapasztalataik, többnyire nem eléggé kompetensek abban, hogy mi történik a tudományban. Nincs idejük olyan széleskörű informálódásra, aminek alapján áttekinthetnék, hogy a tudomány mai szemlélete, logikája, ill. szerkezete és fejlődési tendenciái következtében a hagyományos oktatási-nevelési metodika, az elavult didaktika milyen gyökeres megújítása indokolt és eredménnyel kecsegtető.

Ezen ellentmondás elviselhető mértékre csökkentése érdekében indokolt és szükséges lényegesen *növelni a didaktikai-metodikai kutatások tekintélyét*, s e tevékenységnek egy teljes értékű tudományágazat, „szaktudomány” rangját adni. Ha nem tesszük meg ezt, akkor szerteágazó és mélyenszántó vizsgálatok helyett gyakran kellően át nem gondolt, felületes kezdeményezések kerülnek előtérbe. Ezeknek sikere kétes, kudarcuk pedig méginkább aláássa a metodikai kutatások és kísérletek tekintélyét.

Az ilyen jellegű kutató munka eredményeinek gyakorlati felhasználása is persze összefügg annak a már említett ellentmondásnak az enyhítésével, amely a gyakorló pedagógusoknak a kiképzési rendszer stabilitása iránti — ésszerű határok között indokolt — igénye, és a tudomány valamint a technika gyors változásai között feszül.

*

A kiképzés elmaradásában a társadalmi követelmények mögött nagy szerepük van azoknak az ellentmondásoknak is, amelyek *magukkal a pedagógusokkal* függenek össze. Ennek egyik fő mozzanata az, hogy míg társadalmunkban a dolgozók *munkaideje általában csökken*, addig a pedagógusoké valójában *növekszik*. Növekszik annak ellenére, hogy csökkentették a kötelező heti óraszámot. Az iskolai tanóra ui. a pedagógusok munkájának csak kisebb része, a hozzá tartozó ellenőrzés, tanórán kívüli nevelési, mozgalmi és egyéb szükséges társadalmi tevékenység, valamint a folyamatos továbbképzés, ill. lépés tartás a társadalom és ezen belül a szakma fejlődésével sokkal több időt igényel. Méltán hasonlítják a pedagógus munkanapját az úszó jéghegyhez, amelynek kisebb része áll ki a vízből és látható, nagyobb része láthatatlanul a víz alá merül.

A már amúgy is nagy megterheléshez a társadalmi fejlődés mind újabb feladatokat rő a pedagógusokra. Ha tovább folytatódik az új igények ráakódása a már meglévőkre, akkor csakhamar emberileg elviselhetetlenné lesz az olyan pedagógusok túlterhelése, akik lépést akarnak tartani a társadalmi haladással. Nemcsak gyökeresen új diaktikai-metodikai módszerek kidolgozásához fog hiányozni az idő, hanem óhatatlanul csökkenni fog még a tradicionális módszerek eredményessége is.

Hovatovább halaszthatatlan arról gondoskodni, hogy a pedagógus kevesebb megterheléssel tehesen eleget a nagyobb követelményeknek, más szóval lényegesen növelni kell a *pedagógusok munkájának a termelékenységét*.

A munka termelékenysége — Marx óta közismerten — mindemelött a nagyobb, ill. jobb munkamegosztás és mind tökéletesebb gépek mind sokoldalúbb felhasználása révén növelhető. Ez az általános elv nyilván a pedagógiai munkára is érvényes, vagy legalábbis alapos vizsgálatot igényel, hogy milyen

mértékben érvényes. De a közoktatásban a hagyományos munkamegosztás alig változott, és a gépesítés is csak kezdetleges, noha sokkal nagyobb termelékenységet várunk el a pedagógus munkájától. Ez az ellentmondás persze nagyrészt a pedagógusok munkája rendkívül szerte ágazó, szövődményes voltának, különös bonyolultságának a számlájára írható. Hovatovább azonban e vonatkozásban halaszthatatlan lényegesen csökkenteni a szakadékot a növekvő igények és kielégítésük korlátai között.

A munka termelékenysége persze egyaránt függ a termelésben *résztevők képzettségétől és a termelőeszközöktől*. Ez az utóbbi azonban tulajdonképpen nagyrészt tárgyasult tudás és alkotóképeség, amiben nagy szerepe van a kiképzésnek. Nem túlzás tehát az, hogy *a munka termelékenysége vonatkozásában a kiképzési rendszer általában is alapvető helyet foglal el a népgazdaságban*.

A munkamegosztás növelése a közoktatásban különféle *további ellentmondások* áthidalását igényli. A munkamegosztás fokozásának legegyszerűbb módja a tudományágazatok szerinti *szűkebb szakosítás* lenne, amely irányban történetek is lépések az utóbbi évszázadban. Messze azonban aligha juthatunk ezen az úton, mert az oktatók szakszerinti tagozódásának szűkítése, vagyis növekvő *specializálódásuk* csakhamar ellentmondásba kerül a korszerű tudományban és technikában mindinkább mutatózó *integrálódási* tendenciával. Ez az utóbbi ui. nélkülözhetetlenül teszi azt, hogy a pedagógusnak a szakágazatok szélesebb sávjában legyenek ismeretei, és rendelkezzenek áttekintéssel.

Időszerű lenne más jellegű munkamegosztás lehetőségeit is megvizsgálni és mérlegelni. A szocialista kiképzési rendszer egyik alapelve *az oktatás és a nevelés egysége*. Látnunk kell azonban, hogy bizonyos mértékig ez is *ellentétek egysége*. A jó oktatáshoz ui. nélkülözhetetlen az, hogy a pedagógus lépést tartson *szakágazatának haladásával*, szemlélete flexibilisen alkalmazkodjék a tudomány változó — s az objektív valóságot mindinkább megközelítő — szemléletéhez, elgondolkozzék az újnak és a réginek a viszonyán, belássa és átérezze, hogy miben és mennyiben visz előre az új, és mit érdemes a régiből megőrizni, mi az újnak a társadalmi hatása. Szükséges ez ahhoz, hogy ne csak részletekre vonatkozó száraz szaktudást közvetítsen a pedagógus, hanem érdeklődést is keltsen fel és tartson fenn tanítványaiban a szélesebb körű társadalmi összefüggések iránt. Ezáltal szakmai áttekintésen kívül közéleti tevékenységre is nevelve képessé tegye tanítványait arra, hogy hozzáértéssel élve demokratikus jogaikkal a társadalom aktív tagjaivá legyenek. Szaktárgyai révén csak annak a pedagógusnak számottevő a nevelő hatása, akinek széles látókörű és szilárdan megalapozott, szakadatlanul fejlődő a szaktudása. Ezért sokoldalú egyébként kötelességei mellett erejét nagymértékben a tanórára való felkészülésre kell összpontosítania, beleértve a folyamatos továbbképzést is.

Az iskolai *nevelőmunkának azonban csak egy része* jut a tanórára, jelentékeny része ezen kívül kap helyet. Az ilyen nevelőmunka szintén csak sokoldalú alapos felkészültség birtokában lehet hatékony, amihez a pedagógián kívül pszichológiai, fiziológiai, szociológiai, filozófiai, ökológiai, történeti, etikai, esztétikai és még más ismeretek is szükségesek, nem is beszélve bizonyos mértékű politechnikai készségről. A hatékony szaktárgyi oktatás-nevelés és a tanórán kívüli nevelés nagy és folyton növekvő igényeinek a kielégítése mindinkább ellentmondásba kerül a pedagógusok képességeinek és munkabírásának természetes korlátaival.

Azt az igényt, hogy az iskolában az oktatás és a nevelés szerves egységben érvényesüljön, nem adhatjuk fel. Kétkelkedhetünk azonban abban, hogy a

közoktatás minden szintjén, *minden egyes pedagógusban* kiegyensúlyozottan meg kell-e lenni ennek az egységnek, ill. meg lehet-e ez. Időszerű lenne sokoldalú, mélyreható kutatásokkal felderíteni, mely szinteken, milyen körülmények között, mily mértékben lehet személyenként viszonylag szétválasztani az oktatást és a nevelést, úgy azonban, hogy *egységük a kiképzési rendszer egészében hatékonyan érvényesüljön*.

A munkatermelékenység növelésének — a munkamegosztás mellett — másik fő tényezője, a *gépesítés*, még nagyon kevéssé hatolt be az iskolába. Noha nem indokolatlan a félelem, hogy a gépek bevezetése a kiképzés folyamatába az elszürkülésnek, mechanikussá válásnak, a pedagógus egyénisége nevelőhatásának háttérbe szorulása veszélyével jár; de egyáltalán nem biztos, hogy elháríthatatlan ez a veszély. E kérdésre is elfogulatlanul kell keresni a választ, széleskörű kutatómunkával vizsgálva az információk kiválasztására, közlésük és feldolgozásuk elősegítésére alkalmas gépek, ill. kibernetikai módszerek használatának lehetőségeit, előnyeit és veszélyeit az oktatómunkában, ismeretek és gondolkodásmód átadásában és átvételének ellenőrzésében.

Korszerű gépek ésszerű felhasználása a kiképzésben alighanem jelentősen hozzájárulhat a didaktikai módszerek gyökeres megújításához. Nagy jelentőségű ebben a tekintetben az információk lavinaszerűen növekedő áradatából azt kiválasztani, ami értékes és viszonylag maradandó az oktatás vonatkozásában; továbbá kidolgozni annak a módját, hogy miként sajátíthatják el a tanulók a legrövidebb idő alatt az egyéni adottságaik keretein belül számukra *leghasznosabb minőségű és lehetőségeik figyelembevételével maximális terjedelmű oktatási információt*. Ez lényegében az oktatási; információk áramlásának az *optimalizálását* jelenti.

Az oktatási információk optimalizálására törekvés persze nem új, tulajdonképpen ezt szolgálják régtől fogva a tantervek. Csakhogy korábban ez többnyire spontán történt. Fel sem merült az a kérdés, hogy mennyire közelíti meg az információk áramlása az optimálisat. Az információk áradatának óriási megnövekedése azonban időszerűvé teszi e probléma sokoldalú megvizsgálását olyanok által, akiknek egyrészt vannak gyakorlati tapasztalataik az oktatásban, másrészt nem kötődnek túlságosan a hagyományos szemlélethez, és egyebek között jártasak az információelméletben is.

Szóhoz juthat a gépesítés annak a főleg a felsőoktatásban éleződő ellentmondásnak a csökkentésében is, amely a nagy számú hallgatók részére tartott *előadásoknak kis-csoportos oktatással* való helyettesítésével kapcsolatban mutatkozik. Ez az alapjában véve helyes tendencia hatékonyan mozdíthatja elő a tanulók tartós aktivizálását, és alkalmazkodhat egyéniségükhöz. A kis-csoportos oktatás egyébként enyhíteni igyekszik azt az ellentmondást, ami a pedagógiai munka termelékenységének növelése érdekében *sok tanuló együttes oktatása* és a hatékony nevelést szolgáló *egyéni foglalkozás* között feszül. Mindazonáltal, új ellentmondás forrásaként, csökken a legnagyobb tudósok, ill. legkiválóbb oktatók kapcsolata a tanulókkal, vagyis csökken a *nagy egyéniségek közvetlen nevelői érvényesülésének* a hatékonysága. Nyilvánvaló ui., hogy a kis-csoportos oktatásban a tanulók jelentékeny hányada szerényebb képességű oktatóktól, ill. kezdőktől veszi át az ismereteket. Megfelelő gépek révén megvalósítható az, hogy a nagy egyéniségek előadásai, ill. bemutatásai nagy hallgatóságra is közvetlen élményszerűen hassanak. Ez persze nem teszi feleslegessé az egyéni foglalkozásokat, csak módszereit módosíthatja.

*

Tovább lehetne folytatni a közoktatásban érvényesülő ellentmondások megvilágítását, de messze vezetne valamennyit — főleg a rejtettebbeket is — sorra venni. Egyáltalán *nem meglepő az, hogy vannak ellentmondások* a közoktatásban is, mert ellentmondások mint ellentétes irányú tendenciák megnyilvánulásai a természet és a társadalom minden tárgyában és jelenségében objektíve jelen vannak. Együttes hatásuk („egységük”) szabja meg a valóságos állapotokat és folyamatokat. Különös és figyelemre méltó azonban az, hogy a tudomány és a társadalmi gyakorlat (ezen belül főleg a termelés) forradalmi átalakulásai korszakában e két tényezőt bizonyos értelemben összekötő kiképzési rendszer alig változott, módszereiben nagyrészt konzervatív maradt. Ezáltal ellentmondásai sok vonatkozásban *annyira kiélesedtek*, hogy veszélyeztetik társadalmi hivatásának az ellátását. Márpedig a szocializmust a tudományos-technikai forradalom korszakában építő társadalomban rendkívüli mértékben megnőtt az ember képzettségének, általános műveltségének és szaktudásának a gazdasági, szociális és kulturális értéke. Időszerűvé teszi ez a kulturális forradalom további kibontakoztatásában, hogy napirendre tűzzük a közműveltség tudományos világnézeten alapuló, mennyiségi kiterjesztésén túl, tartalmának és megszerzési módjának gyökeres minőségi megváltoztatását is.

Előítéletektől mentes, széles körű és mélyre ható vizsgálatokkal kell körültekintően előkészíteni a kiképzési rendszer gyökeres — forradalmi jellegű — átalakítását, egyaránt bátran szakítva a múltat túlélő elavult nézetek és gyakorlat konzervatív visszahúzó hatásaival, de tovább fejlesztve az értékes hagyományokat, és megvalósításra ajánlva gyökeresen új elgondolásokat is, — nem öncélúan és elhamarkodva, hanem csak annyiban, amennyiben körültekintő kísérletek, széleskörűen megvitatott tapasztalatok bizonyítják hatékony hozzájárulásukat ahhoz, hogy a közoktatás a jövőben is elláthassa a múlthoz képest lényegesen megnőtt és megváltozott szociális funkcióját.

Az állami oktatásra vonatkozó párthatározat nyomán nagy lendületet vett az ilyen irányú tevékenység. E munkálatoknak több fázisuk van. Jelenleg a következő évtizedre szóló módosítások kidolgozása van az előtérben, amelyek bizonyos értelemben előkészítő és kísérleti jelleggel előzik meg a közoktatási rendszerünknek a következő századforduló táján esedékes gyökeres átalakítását. Noha a közoktatás ellentmondásainak távlatilag kielégítő áthidalása, ill. társadalmilag indokolt mértékű csökkentése csak ennek a során valósítható meg, mégis indokolt már a jelenlegi fázisban is tudatosan szembe nézni ezekkel. Nem azzal a szándékkal, hogy kiküszöböljük a közoktatás ellentmondásait, mert ez lehetetlen, hanem azért, hogy tudomásul véve az ellentmondásokat megvizsgáljuk: miként lehet az ellentétes tendenciák viszonyát úgy módosítani, hogy az általuk okozott feszültség ne gátolja, hanem serkentse a társadalmi haladást. De szemet hunyni a sok ellentmondás előtt ugyanannyira hiba lenne, mint megtorpanni láttukon.